

ne bi nam ni bile potrebne takve diskusije o njemu. Novosadski dogovor ističe ravnopravnost ekavskog i ijekavskog izgovora, ali je upravo on pogrešnim tumačenjem i provođenjem pojma ravnopravnosti omogućio prisilan prodor ekavice i njezina rječničkog fonda u Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, u Crnu Goru i u saveznu administraciju.

Svjedoci smo da se u najnovije vrijeme ne samo Hrvatska, nego i Bosna i Hercegovina i Crna Gora odupiru ekavizaciji svojega književnog jezika, što nužno traži da se književni jezik svih naših četiriju republika osniva na njihovoj jezičnoj specifičnosti. To doduše obara zamišljenu i proponiranu jedinstvenost jezika, ali je zasnovano na prirodnom pravu naroda, što je mnogo važnije od zamišljene fikcije. Prema tome Matica hrvatska ne može u Novosadskom dogovoru gledati pogodno sredstvo za rješavanje naših jezičnih pitanja.

Kraj gledišta uprave Matice srpske daljnja je suradnja na rječniku postala nemoguća. Kad je postalo očito da ona ne želi prihvatiti, ne želi priznati i prikazati vrijednosnu i kulturnu cjelovitost i samobitnost hrvatskoga književnog jezika i uključiti je u zajednički rječnik kao izraz jedne nacionalne kulture, nego ustraje na bespredmetnu tumačenju Novosadskih zaključaka, Matica hrvatska drži da je svrhovitije obraditi hrvatski jezik posebno, stvoriti mu osnovne priručnike na temelju hrvatskih vrela i ostati u okviru vrijednosti hrvatskoga kulturnog izraza. Tako će se velik i važan posao moći ozbiljno i mirno obaviti, opisat će se zbiljski jezik u naravnom kulturnom okolišu, a ne konstrukcija koja je za volju neistinitoga jedinstva lišena zbiljskih vrijednosti.

A rječničkom građom skupljenom kod Matice hrvatske moći će se uredništvo Matice srpske, naravno, služiti, na način kako je to uobičajeno pri upotrebi dokumentacije u znanstvenoj praksi.

Matica hrvatska

REČENICE U REČENICAMA

Radoslav Katičić

(Svršetak)

Da opišemo (6) poći ćemo dakle od dvije ishodišne rečenice:

- (7) a. *Bara je na kraju znala to.*
- b. *Bara bi nam dala to.*

Unutrašnje ustrojstvo tih dviju rečenica dubinsko je ustrojstvo rečenice (6). Sad treba izraziti preoblike kojima se od (7) dobiva (6) i njezino površinsko ustrojstvo.

Prvo se rečenica a. mora zaniijekati, onda se u njoj ističe *na kraju* time što se stavlja na početak. Poslije toga se b. uvrštava u a. tako što se pridružuje njezinu objektu *to*. Moguće je to samo zato što se *to* u obje rečenice odnosi na isto, označuje istu zbilju. To se sklapanje označuje time da se *to* u uvrštenoj rečenici stavlja na početak i zamjenjuje sa *što*. Onda se uklanjá ponovljeni subjekt *bara* iz zavisne rečenice jer se prema glavnoj uvijek može uspostaviti. Tako se dobiva: *Na kraju bara nije znala to što bi nam dala*. A onda se uklanja i *to* jer je taj objekt bez leksičkoga sadržaja nepotreban kad je na njegovo mjesto došla rečenica *što bi nam dala* sa svojim leksičkim sadržajem, pa sad imamo i objekt i leksički sadržaj. Tako onda dobivamo (6) s njezinim površinskim ustrojstvom: *Na kraju bara nije znala što bi nam dala*.

Sad ćemo ukratko nabrojati preoblike kojima se (7) preoblikuje u (6) i uvest ćemo za njih nazive:

T₁ Nijekanje.

T₂ Isticanje stavljanjem na početak.

T₃ Uvrštavanje rečenice s *to* u drugu rečenicu s *to* time što mu se rečenica pridružuje na mjestu u rečeničkom ustrojstvu. Moguće je to samo ako oba *to* označuju istu zbilju. U uvrštenoj se rečenici *to* pomiče na početak i zamjenjuje sa *što*.

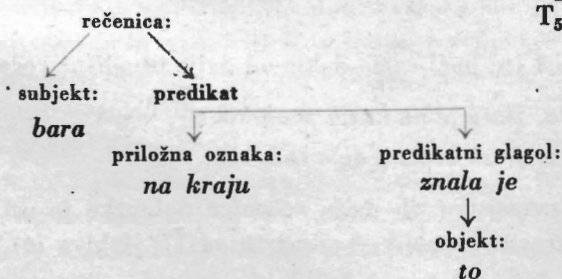
T₄ Uklanjanje izlišnih dijelova koji se nedvojbeno mogu uspostaviti prema ostalim podacima.

T₅ Uklanjanje zamjenice uz koju u rečenično ustrojstvo uvrštena čitava rečenica.

Sada možemo dati sažet i potpun opis rečenice (6):

a. *Bara je na kraju znala to.*

Preoblike: T₁
T₂ (*na kraju*)
T₅

b. *Bara bi nam dala to.*

Preobliske: T₃ (u a.)
T₄

Razumije se da je taj opis to uspjeliji što obuhvaća više primjera, što se više rečenica može opisati elementima koji su ovdje uvedeni. Nema dvojbe da je vrijednost našega opisa u tom pogledu visoka. Članjenje ishodnih rečenica kako je ovdje uvedeno sigurno je široko primjenljivo. To je osnovno rečenično ustrojstvo kako ga uči školska gramatika. I preobliske nijekanja i isticanja opisuju izvanredno velik broj primjera i otkrivaju duboke pravilnosti u sintaktičkim odnosima. Preobliska uvrštavanja rečenice u rečenicu, nema dvojbe, nije formulirana dosta široko i općenito i previše je ograničena samo na opis naše rečenice. I tako ona doduše obuhvaća mnogo primjera, ali je sigurno da se pri uvrštavanju jedne rečenice u unutrašnje ustrojstvo druge dadu utvrditi dublje pravilnosti i šira ujednačenost i da formulacija preobliske samo za zamjenicu *to* ne zahvaća ni približno sve odnose koji se tom preoblikom mogu obuhvatiti i opisati. Ipak se ovdje ne možemo upuštati u pokušaje da tu preobliku bolje formuliramo jer je zato potrebno proučiti velik korpus tekstova i iskušati razne alternativne mogućnosti.

Moglo bi se pitati zašto su T₃ i T₅ uvedene kao dvije razne preobliske, a ne kao jedna. Zašto se b. uvrštava u a. u dva koraka: prvo se pridružuje k *to*, a tek onda ga zamjenjuje. Ako se gleda samo naša rečenica, onda to doista može izgledati kao nepotrebno cjepidlačenje i izlišno okolišanje. Tek drugi primjeri pokazuju da se tim postupnim spajanjem dobiva veća općenitost i obuhvatnost opisa. Jer pošto smo uvrštavanje rečenice izveli u dva koraka, možemo već uvedenim instrumentarijem opisivati i rečenice kao što je ova:

(8) *Što me opaja jače od vina – to je sisački suton.* (P 100, 2)

Tu je izvršen prvi korak uvrštavanja (T₃), ali ne i drugi (T₅). Tako je naš opisni aparat bez ikakva dodatka primjenjiv i na takve slučajeve.

Treba samo odrediti ishodišne rečenice. One će morati biti barem dvije jer u našoj rečenici imamo dva potpuna rečenična ustrojstva. Sâmo nam se nadaje da uzmemo rečenice *to me opaja jače od vina* i *to je sisački suton*. U prvoj od te dvije rečenice ustrojstvo je isto kao i u prethodnim primjerima jer *jače od vina*, koliko je god u sebi složeno, kao cjelina je priložna oznaka i po tome se ne razlikuje od *na kraju*.⁷ Drukčije stoje stvari u drugoj rečenici. Tu predikatno ime *suton* ima pridjevski atribut *sisački*. Moramo se dakle odlučiti hoćemo li u ustrojstvu ishodišnih rečenica predvidjeti i atribute.

Atributi su vrlo česti u rečeničnom ustrojstvu, pa na prvi pogled može izgledati vrlo razumno da se i atribucija uključi u unutrašnje ustrojstvo ishodišnih rečenica. Pri pažljivijem rasuđivanju tu se međutim otvaraju neka ozbiljna pitanja. Važno je naime sintaktičko svojstvo pridjeva da se obično podjednako mogu javiti kao atributi i kao predikatna imena. Atribut se zato može shvatiti kao preobličen predikat. *Rumena zora* može se opisati kao preoblika od *Zora je rumena*.

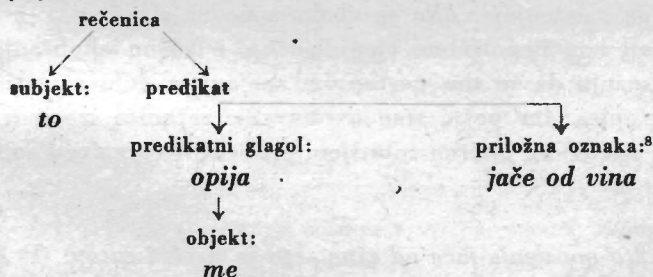
Atribucija je dakle jedan od oblika u kojem se predikacija javlja u površinskom ustrojstvu. Takav način opisa ima i tu prednost što u njemu moramo potanko ispitati kako se svi pridjevi odnose prema predikaciji i prema atribuciji i da se po tome rasporede u razrede. Tako se npr. *Bilo je to u davno doba* ne da svesti na *Bilo je to u doba* i *Doba je davno*. *Doba* naime ne može u takvu prijedložnom izrazu stajati bez atributa. Svodeći atribuciju na predikaciju otkrivamo dakle razlike koje bez toga ostaju nezamijećene.

To nam pokazuje kako je taj metodički postupak plodan, pa ćemo se odlučiti za načelo da atribuciju opisujemo kao preobličenu predikaciju. Uvodimo preobliku T₆ kojom se rečenica s pridjevom kao predikatnim imenom preoblikuje u atribut uz koju imenicu u drugoj rečenici ako je ta imenica ista kao subjekt predikatnog pridjeva i odnosi se na istu zbilju.

Rečenica (8) može se dakle opisati ovako:

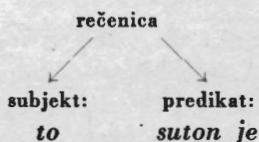
a. *To me opaja jače od vina.*

T₃ (u b.)

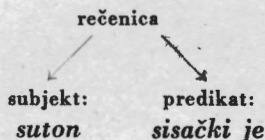
⁷ I to bi možda trebalo izvoditi preoblikom iz *Vino me opija* koje se uvrštava u *To me opija jače* uz dodavanje riječi *nego*, pa se onda dalje preoblikuje u *od vina*.

b. *To je suton.*

c. *Suton je sisački.*

T₆ (u b.)

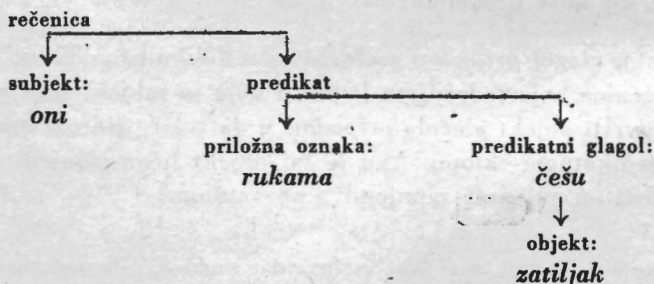
U rečenicama a, b. i c. provedena je svagdje preoblika kojom se enklitike stavljaju na svoje mjesto. To su dakle jezgrene rečenice. Prave se ishodišne rečenice mogu očitati s dijagrama koji prikazuju njihovo unutrašnje ustrojstvo.

Da je atribuciju dobro shvatiti kao preobličenu predikaciju, vidi se i po tom što se s pridjevom kao predikatnim imenom često u atribut preoblikuje i priložna oznaka. Tako je unutrašnje ustrojstvo atributa isto kao i unutrašnje ustrojstvo predikata. Kad bi se dakle atribut uveo u ustrojstvo ishodišnih rečenica, moralo bi se u istoj ishodišnoj rečenici više puta ponavljati isto ustrojstvo: jednom kao predikat i, bar u načelu, neograničeno puta kao atribut. Sve bi to stvaralo znatne teškoće i komplikacije koje sve otpadaju ako se atribut opisuje kao preobličeni predikat. Tada samo za svaki atribut treba uzeti po jednu ishodišnu rečenicu, a njihovo unutrašnje ustrojstvo ostaje sasvim jednostavno. To se lijepo vidi pri opisu ove rečenice:

(9) *Rukama krvavim od voluharice češu si izgorjeli zatiljak.* (P 171, 1)

On će pri takvim metodskim pretpostavkama izgledati ovako:

a. *Oni rukama češu zatiljak.*

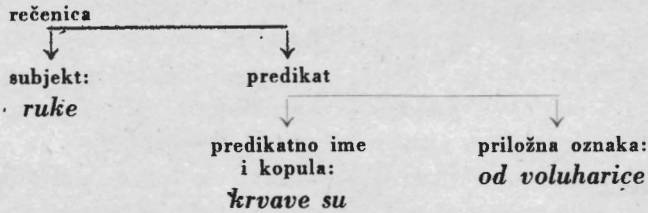

T₂ (rukama)
T₄
T₈

⁸ Usp. bilješku 7.

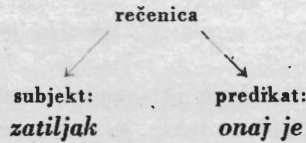
b. *Ruke su krvave od voluharice.*

T₆ (u a.)

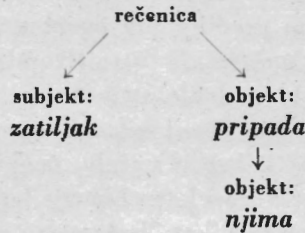
c. *Zatiljak je onaj.*

T₆ (u a.)

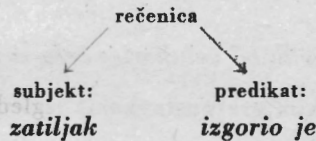
d. *Zatiljak pripada njima.*

T₇ (u a.)

e. *Zatiljak je izgorio.*

T₆ (u a.)

Tu smo uveli dvije nove preobljike:

- T₇ Predikatni glagol *pripadati* s objektom u dativu preobljuje se tako da se u rečenicu koja sadrži istu imenicu koja je subjekt toga glagola kao objekt uvrsti objekt glagola *pripadati* u dativu i pridruži cijelom njezinom predikatnom sklopu. Ako je taj objekt lična zamjenica, može se pod poznatim uvjetima zamijeniti s povratnom.⁹

⁹ O toj je preobljici, osobito značajnoj za hrvatsku sintaksu, bilo već riječi u drugom članku. Usp. R. Katičić, *Jezik*, XVII, 72.

T₈ Kad imenica dobiva dva atributa: pokaznu zamjenicu i koji pridjev, oni se preoblikuju u određen oblik toga pridjeva.

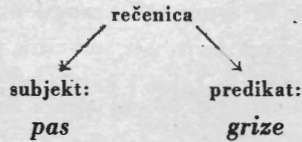
U vezi s preoblikom atribucije treba razmotriti i preobliku T₉ kojom se jedna rečenica uvrštava u drugu kao odnosna ako im je subjekt isti:
Rečenica

(10) *Pas koji laje ne grize.*

može se opisati ovako:

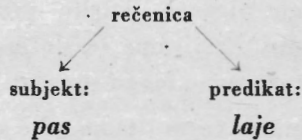
a. *Pas laje*

T₁

b. *Pas grize*

T₃

Očito je da su T₃ i T₉ dva pojavna oblika iste preobliske. No u to sada nećemo zalaziti.

Očito je također da se

(11) *Dobar konj ne hrama.*

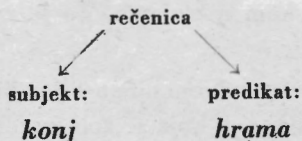
i

(12) *Konj koji je dobar ne hrama.*

opisuju polazeći od istih ishodnih rečenica:

Konj hrama

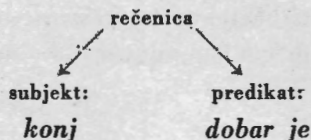
T₁

b. *Konj je dobar*

T_6 (u a.) za (11)

T_9 (u a.) za (12)

Moramo se ozbiljno zapitati nije li možda najbolje atribuciju (T_6) shvatiti kao daljnji korak u integraciji odnosno rečenice (T_9). Takav bi daljnji korak onda bio moguć samo kad odnosna rečenica ima pridjev kao predikatno ime.

I ta rasuđivanja pokazuju kako je smisleno i plodno opisivati atribuciju kao preobličenu predikaciju jer se samo tako mogu otkriti skrovite pravilnosti i istorodnosti sintaktičkih pojava koje pri površnu promatranju izgledaju vrlo različito i gramatička ih predaja tako i svrstava: u poglavlja koja nisu uže povezana.

Uopće se pri ovim razmatranjima pokazala velika raznovrsnost, ali i pravilna jednodobnost sintaktičkih odnosa. Slaganje više rečenica u jednu vrlo je obuhvatno načelo i značenje njegovo daleko prelazi okvire gramatičkoga nauka o složenim rečenicama. Pa i same se složene rečenice, zavisne i nezavisne, samo u toj široj svezi ispravno mogu shvaćati i tumačiti.

Rečenice u rečenicama imamo često i tamo gdje se u površinskom ustrojstvu više ne razaznaje trag samostalne rečenice. Proste rečenice mogu biti složnije od složenih jer se rečenice u njih uvrštene čvršće uklapaju i potpunije s njima sjedinjuju.

U okviru ovakva članka mogla su se pitanja u vezi s pojavom više unutrašnjih rečeničkih ustrojstava u jednoj rečenici samo načeti i malo osvijetliti po kojim odabranim primjerom. Ovo dakle ne može biti obradba toga dijela sintakse, nego samo ogleđ jednoga pristupa koji, zasnovan na najudarnijem pravcu sintaktičke teorije danas u svijetu, ovoga časa, kako mi se čini, najviše obećava, a opet nas previše ne udaljuje od školske gramatičke naobrazbe i mnogo ne otežava sporazumijevanje s ljudima koji samo nju posjeduju. Pristup koji je ovdje zacrtan ujedno je suvremen i komunikativan. Mnogo je, dakako, važnih i teških pitanja koja uopće nismo dotakli.

Osnovni odnos unutrašnjega rečeničkog ustrojstva: odnos subjekta i predikata javlja se u potvrđenim rečenicama na vrlo raznolik način i samo dijelom izravno u njihovu površinskom ustrojstvu. To je važna spoznaja o naravi prirodnih jezika.

Očito je tu posrijedi jezična ekonomičnost jer bi stajalo previše vremena i napora da se za svaku predikaciju koja se želi izreći mora upotrijebiti posebna

rečenica. A upravo raznolikost mogućnosti da se ishodišne rečenice, a njih ima koliko i predikacija, sklope u zbiljske rečenice, otvara golemo bogatstvo izražajnih mogućnosti za koje svi znamo i osjećamo da je svojstveno prirodnim jezicima. Tu je širok prostor govornikove slobode. Sintaksa koja taj prostor može opisati i omogućiti istraživaču da se u njemu snađe značila bi doista udaran napredak u razumijevanju jezične pojave.

A upravo u tom nas smjeru vodi metodski pristup ovdje zacrtan. On zahtijeva da se utvrđeni sintaktički odnosi vrlo točno izraze i pomaže da otkrivamo uvijek sve nove i nove nepotpunosti svojega znanja. A preoblike ishodišnih rečenica, dakle svih predikacija koje govornik predicira, u zbiljske, pojavne, rečenice jasno omeđuju mogućnosti što se ostvaruju i pokazuju koji je izbor učinjen u pojedinom slučaju. Takva sintaksa pruža onda i pouzdana mjerila za stilističke sudove: njome se da izraziti karakteristika književnoga djela.

IZVEDENICE SA SUFIKSIMA ZA TVORBU MJESNIH IMENICA

(nomina loci)

Stanko Žepić

U »Jeziku« broj 2 god. 1969/70. pokušao sam teoretski skicirati, po mojem sudu, najadekvatniji model za tvorbu riječi. Ovaj je članak pokušaj da se tamo iznesene postavke primijene u praksi. Kao primjer poslužit će tvorbe koje gramatika sistematizira u skupinu takozvanih »nomina loci«.

Kao što je u spomenutom članku naglašeno, tradicionalna gramatika u prikazu tvorbe riječi apstrahira sufikse iz slučajno odabranog korpusa, navodi ih abecednim redom, posebnu pažnju poklanja pitanju s kojom se vrstom riječi sufiksi povezuju i koja su značenja novonastalih tvorbi. Semantički je dio tvorbe riječi obično prikazan vrlo nesustavno, dok je abecedni poredak sufiksa nepraktičan.¹

Već površan pogled u gramatiku pokazuje da gotovo svaki sufiks ima više različitih »značenja«, ali se također vrlo brzo nameće i spoznaja da različiti

¹ Stevanović u svojoj knjizi *Savremeni srpskohrvatski jezik*, Beograd 1964, zastupa suprotno mišljenje. Usp. str. 473.